

Umetnost

Jožef Plečnik — Ob sedemdesetletnici rojstva.

Vrednotenje Plečnikovega dela počiva čisto gotovo sub specie aeternitatis. O tem sem prepričan. Misli, ki se rode človeku v glavi ob življenjskem jubileju izrednega umetnika, pa ne sežejo dalj kakor do občudovanja njegove umetnosti, čuta hvaležnosti nad njegovim darom človeštvu, obenem z željami nadaljnjega razcveta njegove umetnosti, s finalom mnogih let. Vendar pa bi hotel o Plečniku povedati nekoliko več. Hotel bi pokazati tisto podobo, do katere se je arhitekt v našem okolju hočeš nočeš dokopal, podobo, ki po svojih izrednih merah že ne spominja več na individualnega umetnika, marveč obstoji kot čisti simbol — simbol »Plečnika«.

Ko bi, ne čakajoč Minosa večnosti, vrednotil Plečnikovo delo, bi moral popeljati bralca v Ljubljano — pred Plečnikom. Bilo je to mesto, sestavljeno kakor vsako iz arhitekture, toda že mnogo, mnogo let brez arhitekta. Gradilo se je veliko, saj življenje gre vedno preko umetnosti, toda zidalo se je v znamenju »idilične zasanjanosti« našega lepega mesta. Seveda, če pojmuje mo idilično zasanjanost v tem smislu, da se nikdar nihče ni nad zidavo razburjal. Čemu pa naj bi tudi naš meščan ne bil zadovoljen z novimi stavbami? Bile so nove samo toliko, v kolikor je bilo novo gradivo, oblika pa je bila tako že določena, in kar je glavno, v tujih središčih preizkušena. Le naši formati so bili nekoliko manjši. V gozdovih stebrov, stebričev, niš, festonov, rustike, kupol, sivkaste in rumenkaste barve fasad je bil naš človek zadovoljen kakor v Abrahamovem naročju. Vse to je dihlo meščansko trdnost, to, kar se je že »nekje videlo« in je tudi ustrezalo prirojenemu čutu za solidno svečanost prireditvev. Kadar se je v svetu arhitekture kaj zganilo, je po daljšem presledku prišlo tudi do nas. Kdo še ni v pisanih ploščicah naših secesijskih hiš dokazoval prirojenega daru našega naroda za ornamentalno dekorativnost?

Nenadoma pa je v Ljubljano prišel Plečnik. Ni bil to prihod umetnika, ki bo poslej živel med svojim narodom v milem zatišju in ga bo narod videl le na razstavah in prireditvah, marveč je bil to prihod arhitekta, ki je v svetu soustvarjal ono veliko, našim ljudem neznano obliko in čigar senca je imela v kratkem pasti na vse mesto in njegove prebivalce. Kdo, kaj je arhitekt? Mojster Andrej, Gregor Maček, Gruber bi ga poznali, mi pa smo ga gledali — ne zapišem preveč — s tihim zaprepaščenjem. Tiho zaprepaščenje pa se je stopnjevalo v glasen odpor, ko je Ljubljana sprejela prvo seme njegovih idej v svoje naročje. Odpor, ki je zrastel, pa ni bil v svojem bistvu nekaj navadnega, nekaj takega, kar pri nas Slovencih hitro preraste mah, marveč je vzniknil iz elementarnih globin naše okolice. In pričela se je srdita, zagrizena borba od kioska do prodajalnice tobaka, od železne ograje do napisne table, od preureditve trga do nove palače. Nejevolja, ki je vzknila, je bila sprva utemeljena le po dejstvu vznemirjanja bidermajerskega miru in samozadovoljstva našega meščana. Že to je bilo dovolj! Toda kmalu si je nadela plemenitejšo obleko. Postala je načelna borba proti oblikam arhitektove umetnosti. To je bilo novo, plodonosno polje. Odprla so se nova, neslutena obzorja. V velikem krogu vsečloveških vprašanj vere, ljubezni in umetnosti — pokažite mi Slovenca, ki si ni o teh vprašanjih absolutno na

jasnem — nam je bilo novo vprašanje Plečnikove umetnosti navrženo kot božanski dar pred vsemi drugimi narodi. Plastični opis antične Fame je zasenčila neznanska požrtvovalnost ob problemih novega Feniksa. »Aha, Plečnik«, »že zopet Plečnik«, »ste slišali, kako je bilo v Pragi« itd. — do absurda, do anekdote. Prirojeni dar pripovedovanja, opravljanja, podprt od vzdušja naših kavarn, gostiln, trgov, je narastel do neverjetnih meja. Med nasprotniki-ljubitelji so se kmalu pričeli pojavljati posamezni primeri sovražnikov — po poklicu. Plečnikovo ime se je jadrno bližalo simboličnim vodam.

Vendar bi pojem »Plečnika« ne bil popoln, če bi borbe zoper obliko njegove umetnosti nekoliko ne razčlenil. Vsaka nova oblika, kakor hitro pride območje mode, je strašna in vse obsodbe vredna. Največja negacija pa zadene obliko, ki je povrhu še umetnostno globoko pomembna, ki je, recimo, genialna. In ob tej točki se je izvršil nabor »sovražnikov — po poklicu« Plečnikovega »pojma«. Sedaj ni šlo več samo za to, da se odklanja novotarija, marveč tudi in predvsem za to, da se onemogoči ali vsaj obreče umetnina. Kdor je bil kdaj v življenju razočaran (mislím na umetnost!) in ni dozidal piramid, o katerih je nekoč sanjal, ta je sedaj spoznal, da lahko podre Plečnikove. Mračna podoba takih duš bi ne bila popolna, ko bi ne skušali postaviti tudi tuje luči pod mernik. Nevarna silovitost negacije takih ljudi temelji v dejstvu, da leži v tem vsa njihova pozitivnost. Skušali so dovršiti svoje delo v imenu »občestva«, brez izbere načina. V časopisju, skoraj vedno anonimno — tako se le pojmi borijo drug proti drugemu —, v revijah, na ulici in povsem privatno. Že zdavnaj je prekril Plečnikova dela dim osebnih užaljenj, željá in zlobe. Kje je Zacherlhaus, kje dela na Hradčanih, vseučiliška knjižnica, kje Žale? Če se je posameznemu delu kdaj priznala kvaliteta, se je to storilo le zaradi tega, da se je v tem silovitejši luči lahko pokazal »propad« drugega.

In vendar bi pojem »Plečnika« še ne bil popoln, ko bi se v ozkem kotlu naših kulturnih »razmer« ne izoblikovala druga stran tega problema. Stran nekritične, zasopljene hvale vseh del arhitekta. Menda smo Slovenci zgrajeni iz ekstremov, tako je v tem primeru vzbuhnila volja po le belem ali le črnem gledanju. Kakor se je o Plečnikovem delu govorilo le v zanikalnem smislu, tako je altera pars nekritično ponavljala slavospeve — v bistvu za umetnost nič manj ponižujoče dejstvo — nikakor vedno prepričana o umetnostni vrednosti, marveč mnogokrat samo drugim na kljub. Na tem mestu pa smo se povzpeli že do kulturno politične ravni starega Bizanca in ta hip sta »Plečnik« in njegova umetnost postala v vrednotenju našega človeka čisti, abstraktni simbol.

Toda kje je živa umetnost, tista, ki nima z abstrakcijo kulturno političnega značaja nobenega opravka? Umetnost, ki zraste v prepadnih bolečinah človeškega srca, daleč od hrupa in vsakdanjega vbadanja, enkratna, neposnemljiva in večna? Taka umetnost je in stoji danes na Dunaju, v Pragi, drugod v tujini, posebno pa na lepih slovenskih tleh. Toda kakor je ustvarjena iz srca in najglobljih doživetij, tako čaka kakor popotnik, ki je šel v Jeriho, le na srce in globoka doživetja. E d i n o t o j e v a ž n o. Ostalo pa je Jože Plečnik povedal s temile besedami: »Kdor množi umetnost, razmnožuje bolečino — nemara bi brez bolečine, brez trpljenja, ki je poezija krščanstva, ne bilo niti potrebe po iskanju lepote.« — In morda ne bo nikoli drugače. Dr. S. Mikuž.